

7. Пелевин В. О. Чапаев и Пустота / В. Пелевин. – М. : Вагриус, 1999. – 400 с.
8. Пелевин В. О. Empire “V” / В. Пелевин. – М. : Эксмо, 2009. – 448 с.
9. Пелевин В. О. Generation “П” / В. Пелевин. – М. : Вагриус, 1999. – 301 с.
10. Пелевин В. О. Relics : Ранее и неизданное / В. Пелевин. – М. : Эксмо, 2007. – 352 с.
11. Теория метафоры : [сборник] / [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.

Анотація

В статті аналізуються час і простір як когнітивні метафори в художньому світі В. Пелевіна. Хронотоп у творчих інтенціях письменника інтерпретується як категорія мислення. Особлива увага приділяється мові як ілюзорній знаковій системі, що програмує сприйняття та обмежує потенції розуміння. Досліджуються різні варіації, трансформації та функції метафоричних хронотопів, тяжіння їх до інтеграції в трансцендентні надметафори.

Ключові слова: простір, час, когнітивна метафора, мова, метатекст.

Summary

Time and space as cognitive metaphors in the Pelevin's artistic world are analyzed in the present article. Chronotope in writer's creative intentions is interpreted as a category of thought. Special attention is paid to language as the illusory sign system that programs the perception and limits the potentiality of the understanding. Various versions, transformations and functions of metaphorical chronotopes, their tendency to the integration into transcendental supermetaphors are researched.

Keywords: space, time, cognitive metaphor, language, metatext.

УДК 821.161

Хорольська Т. В.,

аспірантка,

Бердянський державний педагогічний університет

tanya_horolskaya@ukr.net

ПРОБЛЕМА ВЛАДИ В РОМАНАХ ІВАНА БІЛИКА “ДИКІ БІЛІ КОНІ” ТА “НЕ ДРАТУЙТЕ ГРИФОНІВ”

Перу українського письменника Івана Білика належить десять романів. Більшу частину з них складають історичні твори. Найвідоміші з них “Меч Арея” (1972) та “Похорон богів” (1986) після виходу у світ яких автор зазнав жорсткої критики та утисків з боку тогочасної влади. Однак, українського романіста й надалі цікавили далекі сторінки історії рідного народу, саме в них прозаїк знаходив цікаві сюжети для своїх творів. Прадавня історія, походження скіфських племен, їх могутність, боротьба за рідну землю – ось теми його історичних романів. Коло проблем підняте в історичних творах митця набагато ширше. Одна з таких проблем – проблема влади і правителя, яку автор піднімає в перших історичних романах і продовжує у трилогії “Скіфи” (“Дикі білі коні” (1989), “Не дратуйте грифонів” (1993), “Цар і раб” (1992)).

Творчості Івана Білика присвячені дослідження М. Лаврусенко [6], З. Артюшенко [1], статті І. Домалеги, Н. Безкровної та ін. Однак, образна система та проблематика творів українського митця досі залишається мало вивченою. Мета нашої статті

полягає у розкритті образів правителів та проблеми влади змальованих Іваном Біликом у романах “Дикі білі коні”, “Не дратуйте грифонів”.

Символом влади в історичних романах Івана Білика постає Юрів меч, або меч Арея, як його називали греки. З цим мечем вперше читач зустрічається в однойменному романі письменника. Меч Юра Побідника є “найможнішим оружжям” [3, 89] і найбажанішою річчю для князя Богдана Гатила. На пошуки цього предмету покладає своє життя коваль Людота. Ставлення до меча та його призначення не однозначне:

“– ...А меча Юрового не згадуй. Він приносить котору.

– Меч Юра – то оружжя супроти котори...” [3, 90].

Знову меч Юра Побідника з’являється у творах “Дикі білі коні”, “Не дратуйте грифонів”. Він є втіленням влади, саме цей меч тримає Великий князь всіх скелотських земель. Іван Білик показав себе знавцем української історії, традицій, звичаїв. Намагаючись якнайдетальніше передати колорит життя давніх українців, греків, автор використовує специфічну лексику. Як вказує дослідниця І. Домалега твори насичені історизмами, архаїзмами, словами грецького походження [5, 138]. У творах митця Юр Побідник є тим кумиром, якому поклоняються скіфські племена: на його честь приносять жертви, називають дітей, у нього питають поради і просять прихильності під час війни. З постаттю цього божества пов’язана більшість вірувань героїв.

У центрі твору “Дикі білі коні” постаті двох правителів – перського царя Дар’явауша і древлянського жупана Боримисла. Між цими двома персонажами протягом твору точиться боротьба й протистояння на хитрість, впертість, моральну стійкість та витривалість. Водночас жоден із них ніколи не зустрічав іншого.

У романі відчутні симпатії та антипатії автора. Перський цар Дарій змальований як жорстокий, самовпевнений загарбник, що прагне стати володарем над всіма відомими землями й народами. Жадобу до влади перського царя зображено через хитрощі, що привели Дар’явауша на престол: “з’ясувалося, що царем зробив його не сліпий випадок і навіть не сам верховний кумир Ахурамазда, а Дар’яваушів конюх...” [2, 17]. Для Дарія життя людини не важить нічого: він з легкістю дає наказ вбити трьох синів старого Еобаза і віддати скалічені тіла батькові. І це лише задля власної забави.

Перський володар прагне визнання, пошестей та поклоніння, дорівнятися до великих царів та фараонів: вимірює чисельність свого війська горою з каміння покладеного кожним воїном, яка залишається пам’яткою величі царя царів, бере за правило пити священну воду з Хаопсу тільки тому, що так чинив останній цар Вавилону, залишає по собі в підкорених землях власний обеліск. Дар’явауш не впевнений у своєму становищі, а тому будь-яке порівняння з колишніми владиками дратує його: ““– Ще ніхто не мав такого. Майже як у того фараона... Як у Хеопса”. Й се зіпсувало цареві й пир, і настрій. Знову "майже"” [2, 33].

Зіштовхнувшись у бою з військом скіфів, Дарій починає розуміти свою помилку, боїться поразки і ганебного повернення додому: “– Не боюсь я ні змов,

ні которань, і ти се сам видиш. То була перша нещирість, і Багабухша зрозумів, що не для відвертих звірян прийшов шах до його полотки, а від страху за себе” [2, 236]. Втікаючи від скіфського війська, Дарій піклується лише про власне життя, залишаючи своє військо, поранених і жінок на милість ворога.

На противагу перському володареві Іван Білик змальовує древлянського жупана Боримисла, який, не побоявся зібрати всі скіфські племена під своїм началом і повести їх на визвольну війну. Образ Боримисла на початку твору постає дещо романтичним і загадковим. Письменник змальовує непросту долю добровільного талія єгипетського фараона та повернення додому: “Здавалося все навіки залякло в житті Боримисла. Відколи пам’ятав себе, завжди був чужим і небажаним для людей” [2, 184]. Автор зображує щире кохання жупана до Оленки, яку він так і не зміг забути, турботу про життя сина.

Боримисл мужній воїн, розумний, хитрий, навіть дещо впертий, справедливий воєвода. Маючи нагоду отримати меч Юра Побідника, відібрати символ влади у Ярополка, Боримисл не піддається спокусі. Молодий жупан поважає давні закони своїх богів: “Меч Юра Побідника і тримає той, кому він належить за поконом і законом і кому його дасть Велике віче – старці всіх трьох земель: Руської, Сіверської і Древлянської. Так заведено споконвіку; колись меча тримали великі древлянські жупани, а від якогось давнього часу його передано русам. І хто зламає дідний закон, тому не минеться: кумири зради й сваволі не допустять” [2, 116]. Очільник скіфського війська хитрими вигадками виснажує перську рать, стримуючи власну дружину від марного кровопролиття. Навіть турбуючись за рідного, гаряче коханого сина, Боримисл усвідомлює своє значення для перемоги війська: “То було знову те саме почуття чорної байдужості, й він сказав собі майже вголос, що не має зараз права думати ні про що, крім наступного дня й наступної січі” [2, 249].

Бій і перемога дали Боримислові зрозуміти найголовнішу істину в житті, важливу для кожного правителя: “...насамперед і над усім – плем’я, земля, де народивсь, а тоді вже всі, кого маєш за найближчих, і в самому кінці – ти сам. Без племені немає нічого, й тебе теж...” [2, 307]. Приймаючи до рук символ влади – меч Юра Побідника, Боримисл розуміє всю покладену на нього відповідальність, всю важкість такого дару: “Важкий сей Меч, але ще важчий буде! Й не лише для Великого князя, а й для всіх скіфів: і полян, і древлян, і сіверян, і всіх!” [2, 310].

Роман “Не дратуйте грифонів” є продовженням історії, змальнованої Іваном Біликом у “Диких білих конях”. Герої твору – це онуки Боримисла княжичі Соболя та Осмогруд. Після смерті Великого князя Велеслава (сина Боримисла) меч Юра Побідника переходить до старшого сина Соболя. Письменник змальовує два різні характери братів-правителів.

Соболь, хоч і отримує меч влади по праву народження, не наділений рисами, які потрібні для управління такими великими землями й численними племенами скіфів. Княжич і сам усвідомлює свою непридатність: “Обтяжливий меч Великого князя ніколи не вабив Соболя. Старший син, якому за поконом належало по вітцевій смерті перебрати той меч Юра Побідника до своїх рук,

більше любив полювання та розваги з наліжницями, ніж клопоти басилевса й утомливу виснагу походів” [4, 36]. Соболю погоджується взяти меч Великого князя лише через тілесну хіть до батькової молодії дружини Опії. Одразу після похорону Велеслава він бере шлюб з мачухою. Та й це не заспокоює молодого чоловіка. Народжений і вихований матерею-грекинею, Соболю почуває себе чужим у військовому Стані. І хоча зовні він поки що схожий на скіфа (одяг, голена голова і підборіддя, довгі вуса і оселедець), але еллінська кров бентежить князя. Герой хоче і влади Великого князя, і дозвольного життя елліна. Все частіше Соболю замислюється над тим, хто ж він: скіф чи еллін, і не знаходить відповіді: “А хто ж він такий, нещасний володар диких варварів? Хто? Теж еллін, бо має матір-еллінку? Чи таки варвар, і син і внук варвара?” [4, 164]. Від цієї душевної роздвоєності вчинки князя непослідовні, часто нав'язані нечесними порадиниками, що шукають власного зиску у дружбі з повелителем скіфських земель. Соболю порушує дідівські закони: гвалтує батькову дружину, брехнею та підкупом домагається страти рідного дядька, задумує вбивство брата, зраджує скілотським кумирам, посвятившись в елліни, а це вважається найбільшим гріхом. Та греки теж не приймають Соболя за свого, а дорога до військового Стану скіфів йому закрита. Ставши втікачем, зрадником, перебіжчиком, Соболю врешті знаходить смерть від скіфського меча.

На противагу йому змальований молодший син Велеслава Осмогруд. Автор ніби продовжує змальовувати лінію ідеальних правителів скіфських племен: Боримисл – Велеслав – Осмогруд. Останній успадкував від своїх пращурів розум, силу духу, бойову звитягу. Автор наділяє героя звичайною молодечею запальністю, гарячковістю. Навіть в описі зовнішності молодшого брата відчувається прихильність автора: “На передньому коні сидів молодший брат Великого князя – Осмогруд. За сі майже півтора літа, відколи його не бачено в стані, він розвинувсь у плечах і поміжнів, а вусате голобородде обличчя було темне від засмаги” [4, 151].

Осмогруд, як і його дід, поважає закон наслідування влади. Не погоджується на умовляння бояр перейняти меч Юра Побідника: “– Пощо, стрію мій, ідеш супроти закону й покону нашого? Меч Юра Побідника належить до брата мого Соболя як старішого” [4, 34]. І хоч пізніше молодий княжич розуміє, що брат поводить себе недостойно, але підкоряється Соболеві як Великому князеві, бо так велять скілотські кумири.

Чуючи про страшні діяння брата, Осмогруд до останнього намагається його виправдати, а тому “...не велів звати себе Великим князем, та й священного меча Юра Побідника він ще не перебрав. Меч і досі висів у братовій, з білим конячим хвостом на версі, полотці...” [4, 237]. І лише впевнившись у братовій зраді, молодий князь рішуче береться до влади. Його рішення часто різкі, емоційні, навіть жорстокі (страта рідного брата та метека Гіпербола). Як і дід, Осмогруд відчуває всю важкість наданої йому влади і відповідальність перед вірним народом: “Осмогруд сів і схилив голову до самих колін, і тугий оселедець коси впав аж на червлені халяви. Меч Юра Побідника видався йому страшенно

важким, і се вже було вкотре” [4, 255]; “Соболеві спершу стяли чорну косу з голого тім’я, тоді вуса, й лише по тому голову. Й Осмогруд був при сім, і дивився на все те, й жоден м’яз на виду його не здригнувся, бо він був не братом своєму братові, а Великим князем сколотським, володарем усіх племен дідньої землі й охоронцем діднього закону та покону” [4, 280]. Молодий князь розуміє, що не має ще мудрості своїх предків: “... Осмогруд знову подумав, який він ще зелений і як мало знає людей” [4, 261]. Його жорстокі вчинки продиктовані законами кумирів, ними він неуклінно керується: “Перед твоїм і моїм вінцем я-м пролляв уже кров їдної людини. Й проллю кров комождого, хто зрадить україну свою й покон вітців своїх і кумирів” [4, 304].

У творах Івана Білика влади прагнуть не тільки законні правителі, але й інші персонажі, які так чи інакше наближені до володарів. Автором змальовані образи скіфських князів, які маючи владу над своїм плем’ям поважають закон і волю Великого князя й вірно йому служать і навпаки ті, кого не задовольняє їх становище. Навіть жінки, в їх безправному становищі у Скіфській державі, прагнуть вирішувати державні питання. Кіно, мати Великого князя Соболя, всілякими хитрощами, підступами маніпулює сином, прагнучи передати скіфські землі під владу її рідних Афін.

Ключовою тезою у обох розглянутих творах звучить велич скіфів, їх могутність і нездоланність. Автор називає свої твори символічно. Дикі білі коні, грифони – це скіфи: “Дикі Білі Коні – то скіфи, він необачно вдерся в їхні володіння й роздратував, і вчора вони пройшлися по ньому лише якимось крилом своїм. А взавтра посуне й цілий табун, і спасу від них не буде й надії на кумирів теж...” [2, 280], “... що таке Персія проти сієї неосяжної землі та її войовничого народу?.. Народу грифонів, який небезпечно дратувати. Смертельно небезпечно” [4, 272]. Могутність скіфів у їх спільності, сміливості та мудрому правителіві.

В історичних романах Іван Білик підняв проблему влади розкривши її через майстерне змалювання образів князів та інших правителів. Не завжди слідуючи офіційній історії, автор змалював яскраві характери передавши почуття, страхи, переконання, вірування прадавніх українців у нелегкі часи боротьби за цілісність своїх земель. Автор намагається показати, що велика влада над всіма скіфськими землями (тобто тримати у руках меч Юра Побідника) є водночас і великим тягарем. Достойний цієї влади не завжди князь по праву наслідування, а той хто показав себе вірним захисником своєї “україни”.

Література

1. Артюшенко З. В. Художня інтерпретація історії у романах Івана Білика : дис. ... к. філол. н. :10.01.10 “Українська література” / З. В. Артюшенко. – К., 2015. – 195 с.
2. Білик І. Дикі білі коні : [роман] / І. Білик. – К. : А.С.К., 2007. – 320 с.
3. Білик І. Меч Арея : [роман] / І. Білик. – К. : А.С.К., 2005. – 384 с.
4. Білик І. Не дратуйте грифонів : [роман] / І. Білик. – К. : Редакційно видавничий відділ “Заповіт”, 1993. – 304 с.
5. Домалега І. Історія й культура в мовній палітрі трилогії Д. Міщенка та І. Білика / І. Домалега // Київська старовина. – 2007. – № 6. – С. 138–145.

6. Лаврусенко М. І. Дохристиянське минуле в українській літературі XX століття: проблема кореляції наукового і художнього пізнання : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / М. І. Лаврусенко. – Кіровоград, 2007. – 22 с.

Анотація

У статті детально проаналізовано образи правителів, проблему влади в історичних романах "Дикі білі коні" та "Не дратуйте грифонів" українського письменника Івана Білика. Змальовані автором характери яскраві та глибокі. З'ясовано символічність назв зазначених творів.

Ключові слова: історичний роман, образ, символ, влада.

Summary

There were detailed analyzed images of rulers, the problem of power in the historical novels "Wild White Horses" and "Do not annoy gryphons" by Ukrainian writer Ivan Bilyk in the article. Depicted characters are bright and deep. It has been found symbolic names of mentioned texts.

Keywords: historical novel, image, symbol, power.